

सांगठनिक फॉटका समस्याबारे

● मोहन वैद्य किरण ●

आज विश्व साप्राञ्चयावाद पहलेवेत्रिख चुतिवै आएका समस्या र कोभिड-१९ को महामारीका कारण गम्भीर प्रकारका आर्थिक, राजनीतिक तथा सांस्कृतिक सङ्कटको भुमिरपा फस्टै गएको छ। वर्तमान नेपाली प्रतिक्रियावादी राज्यसत्ता पनि एकात्मक साप्राञ्चयावाद तथा विस्तारावाद परस्त चित्रित र अकोतिर सरकार संचालक पार्टीमा पैदा भएको अन्तःकलह तथा असक्षमताका कारण चौतर्फी संकटमा परिहेको छ। यो बेला विश्व भैं नेपालमा पनि क्रान्तिका लागि वस्तुतग परिस्थिति अनुकूल बढै गएको छ। परन्तु, आत्मामात स्थिति भने विभिन्न समस्याका कारण कमजोर नै छ।

तस्रो, यो बेला हामीले मार्क्सवाद-लेनिनवाद-माओवादको आलोकमा पार्टीमा विद्यमान समस्याहरूको ठोस रूपमा अध्ययन गरी तिनको सही समाधान खोज्न, आत्मगत तयारीका काम सम्पन्न गर्दै जान र सांगठनिक फॉटमा एउटा गुणात्मक फड्को हान जस्ती छ। अनि मात्र नेपालमा नयाँ जनवादी क्रान्ति सम्पन्न गरी वैज्ञानिक समाजवाद बुँदै साप्राञ्चयावादरै अगाडि बद्धनका लागि आत्मगत तयारीका काम पुरा गर्न सकिन्छ।

९. कम्युनिस्ट पार्टीका सूल मान्यता

कम्युनिस्ट पार्टी निश्चित, सैद्धान्तिक, राजनीतिक तथा सांगठनिक आधार एवम् मान्यताहरूको जग्गा निर्मित भएको छ। हामीले कम्युनिस्ट पार्टी सम्बन्धी यस प्रकारका मूल आधार तथा मान्यतालाई सही ढंगले आत्मसात गर्न जस्ती छ। यस सन्दर्भमा अहिले ध्यान दिनुपर्ने विषय मूलतः यी हुँ :

(क) कम्युनिस्ट पार्टीलाई परिभाषित गर्ने प्रश्न। मार्क्स र एजेंल्सले कम्युनिस्ट पार्टीको घोषणापत्रमा कम्युनिस्ट पार्टीलाई सर्वहारा वर्गको पार्टीका रूपमा सङ्गठित गर्नुपर्ने कुरा बताउन भएको थियो। लेनिन र माओले यो मान्यतालाई विकसित तुल्याउन भएको छ। तदनुसार कम्युनिस्ट पार्टी भनेको सर्वहारा वर्गको राजनीतिक पार्टी हो।

हेरेक वर्गले जस्तै सर्वहारा वर्गले पनि आप्ना हक, हित तथा उद्देश्यको प्रतिनिधित्व गर्ने राजनीतिक पार्टी बनाउन आवश्यक हुँछ।

त्यति मात्र होइन, कम्युनिस्ट पार्टी भनेको सर्वहारा वर्गको सर्वेभन्दा उन्नत, लडाकु र क्रान्तिकारी तत्वरूप्द्वारा निर्मित पार्टी हो। कम्युनिस्ट पार्टीलाई परिभाषित गर्ने उक्त मान्यताबाट हामी स्पष्ट हुन जस्ती छ।

(ख) पार्टी सदस्यताका शर्त र तिनको महत्व। लेनिनले मेरेविकहरूसितको वैचारिक सङ्ख्यात्मको क्रममा भन्नु भएको थियो – “पार्टी सदस्य त्यो हो जसले पार्टीको कार्यक्रम मादल्ल र पार्टीलाई आर्थिक रूपमा तथा पार्टीको कूनै सङ्गठनमा व्यक्तिगत रूपमा समिलित भएर सहायता गर्दछ”। (एक कदम आगे, दो कदम पीछे पृ.६० प्रगति प्रकाशन मास्को १९८५)।

यहाँ पार्टी सदस्यताका लागि कार्यक्रम मान्नु, आर्थिक सहायता गर्नु र कुनै समितिमा आवद्ध हुनु भनी तीन शर्तहरूको उल्लेख गरिएको छ। विश्वका सबै कम्युनिस्ट पार्टी र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीद्वारा पनि उक्त शर्तहरू स्वीकार गरिए आएका छन्। हाम्रो पार्टीको विधानमा पनि यी तीन शर्तहरूको पालन गर्नु पर्ने कुराबारे उल्लेख गरिएको छ। तस्रो, हामी पार्टी सदस्यताका शर्तहरूको पालन गर्नेबाटे गम्भीर बन्न जस्ती छ।

(ग) पश्चप्रदर्शक सिद्धान्त। क्रान्तिका लागि क्रान्तिकारी सिद्धान्त अनिवार्य रूपमा आवश्यक हुने कुराबारे लेनिन र माओले स्पष्ट पार्दै आउनु भएको छ। मार्क्सवाद कम्युनिस्ट पार्टीको पथप्रदर्शक सिद्धान्त हो र आज त्यो मार्क्सवाद-लेनिनवाद-माओवादका रूपमा विकसित भएको छ। हामीले यस सिद्धान्तलाई दृढतापूर्वक अवलम्बन गर्दै त्यसको रक्षा, प्रयोग र विकास गर्दै जानु पर्दछ।

(घ) कार्यक्रम, नीति र कार्यदिशा। पार्टीले क्रान्तिका लागि कार्यक्रम, नीति र कार्यदिशाको निर्धारण गर्दछ। आन्दोलनको वस्तुत पक्ष अनुरूप कार्यक्रम र आत्मगत पक्षमाथि ध्यानदिई नीति निर्धारण गरिन्छ। कार्यक्रम, नीति र योजनाको सम्प्रतामा कार्यदिशाको निर्धारण हुँछ।

कार्यक्रममा सर्वहारा वर्ग र उत्प्रेक्षित जनसम्प्रदानका हक, हित र उद्देश्यलाई समेटिएको

हुँछ। देशको अर्धसामन्ती, अर्धऔपनिवेशिक र नवाहौपनिवेशिक अवस्था अनुरूप हाम्रो न्यूनतम वा आधारभूत कार्यक्रम नयाँ जनवाद हो। हाम्रो अधिकतम कार्यक्रम समाजवाद हो।

हाम्रो अन्तिम उद्देश्य वा गन्तव्य साम्यवाद हो। आन्दोलनको विशेष अवस्था अनुसार विशिष्ट वा तात्कालिक कार्यक्रम पनि बनाउने गरिन्छ। कार्यक्रमका प्राप्तिका लागि नीतिको आवश्यकता पर्दछ। नीति दुई प्रकारका हुँच्न – रणनीति र कार्यनीति। आवश्यकता अनुसार तात्कालिक वा विशिष्ट नीति पनि बनाउने गरिन्छ।

कार्यदिशा क्रान्तिको बाटो अर्थात मार्गचित्रमा आधारित हुँच्न। कार्यदिशालाई राजनीतिक, राजनीतिक, सामरिक आदिका रूपमा वर्गीकृत गर्न सकिन्छ। हाम्रो सामरिक कार्यदिशा नेपाली विशिष्टतामा आधारित सशस्त्र जनविद्वान हो।

(ड) अन्तसंघर्ष/दुईलाइन संघर्ष। पार्टी भनेको विपरीतहरूको एकत्र हो। एउटा सजीव पार्टीमा अन्तःसंघर्ष वा दुईलाइन संघर्ष निस्तर चलिरहन्छ र त्यसो हुनु स्वाभाविकै हो। दुईलाइन संघर्षको प्रारम्भ बिन्दु अन्तःसंघर्ष हो भने अन्तःसंघर्षको विकसित बिन्दु दुईलाइन संघर्ष हो।

हामी यस प्रकारका संघर्षहरूबाट डराउन हुँदैन। अपीतु, यिनलाई स्वस्थ तथा मैत्रीपूर्ण रूपमा एकता-संघर्ष-एकताको पद्धतिहारा समाधान गर्नै र रूपान्तरित हुँदै जानु पर्दछ।

(च) तीन गर र तीन नगरको मान्यता। क्रान्तिकारी कम्युनिस्ट पार्टीका सदस्यहरूले तीन गर र तीन नगरको सैद्धान्तिक मान्यतालाई दुढतापूर्वक अवलम्बन गर्नु पर्दछ। ती मान्यता हुँ – मार्क्सवाद अन्तःसंघर्ष वा दुईलाइन संघर्ष निस्तर चलिरहन्छ र त्यसो हुनु स्वाभाविकै हो। दुईलाइन संघर्षको विषयलाई लिए केही प्रश्न उठाउन थालेका छन्।

(चौ) कार्यशैली र चिन्तनशैली र वित्त शैलीका लागि एकत्रित एउटा त्रिकोणमा नजाने – यो जडसूचवादीसित वित्त दुईलाइन संघर्ष हो।

निर्धारण गर्ने, योजना बनाउने तर तिनको कार्यान्वयन गर्न नसक्ने, समान्यीकरणमा त जाने तर विशिष्टीकरणमा नजाने – यो जडसूचवादीसित वित्त अन्तःसंघर्षको विषयलाई लिए केही प्रश्न उठाउन थालेका छन्।

यसले सिद्धान्तमा जोड दिन्छ, तर व्यवहार वा सिद्धान्तको प्रयोगमा जोड दिन्दैन। काम गर्ने, व्यवहारमा जाने, तर पार्टीको नीति, निर्णय, योजना वा सिद्धान्तमा ध्यान नदिई आफै सुले हिँडेन, विशिष्टीकरणमा त जोड दिने तर सामान्यीकरणमा जोड नदिने – यो अनुभवादीसित संघर्षित गर्नीरात वित्त अन्तःसंघर्षको विषयलाई लिए केही प्रश्न उठाउन थालेका छन्।

यसले सिद्धान्तमा जोड दिन्छ, तर केन्द्रीयता वा स्वतन्त्रता को प्रयोगमा जोड दिन्दैन। काम गर्ने, व्यवहारमा जाने, तर पार्टीको नीति, निर्णय, योजना वा सिद्धान्तमा ध्यान नदिई आफै सुले हिँडेन, विशिष्टीकरणमा त जोड दिने तर सामान्यीकरणमा जोड नदिने – यो अनुभवादीसित संघर्षित गर्नीरात वित्त अन्तःसंघर्षको विषयलाई लिए केही प्रश्न उठाउन थालेका छन्।

यसले सिद्धान्तमा जोड दिन्छ, तर केन्द्रीयता वा स्वतन्त्रता को प्रयोगमा जोड दिन्दैन। काम गर्ने, व्यवहारमा जाने, तर पार्टीको नीति, निर्णय, योजना वा सिद्धान्तमा ध्यान नदिई आफै सुले हिँडेन, विशिष्टीकरणमा त जोड दिने तर सामान्यीकरणमा जोड नदिने – यो अनुभवादीसित संघर्षित गर्नीरात वित्त अन्तःसंघर्षको विषयलाई लिए केही प्रश्न उठाउन थालेका छन्।

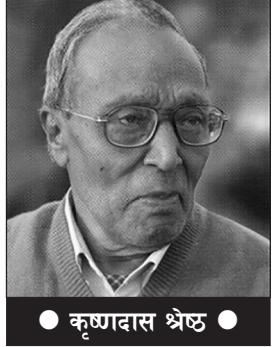
यसले सिद्धान्तमा जोड दिन्छ, तर केन्द्रीयता वा स्वतन्त्रता को प्रयोगमा जोड दिन्दैन। काम गर्ने, व्यवहारमा जाने, तर पार्टीको नीति, निर्णय, योजना वा सिद्धान्तमा ध्यान नदिई आफै सुले हिँडेन, विशिष्टीकरणमा त जोड दिने तर सामान्यीकरणमा जोड नदिने – यो अनुभवादीसित संघर्षित गर्नीरात वित्त अन्तःसंघर्षको विषयलाई लिए केही प्रश्न उठाउन थालेका छन्।

यसले सिद्धान्तमा जोड दिन्छ, तर केन्द्रीयता वा स्वतन्त्रता को प्रयोगमा जोड दिन्दैन। काम गर्ने, व्यवहारमा जाने, तर पार्टीको नीति, निर्णय, योजना वा सिद्धान्तमा ध्यान नदिई आफै सुले हिँडेन, विशिष्टीकरणमा त जोड दिने तर सामान्यीकरणमा जोड नदिने – यो अनुभवादीसित संघर्षित गर्नीरात वित्त अन्तःसंघर्षको विषयलाई लिए केही प्रश्न उठाउन थालेका छन्।

यसले सिद्धान्तमा जोड दिन्छ, तर केन्द्रीयता वा स्वतन्त्रता को प्रयोगमा जोड दिन्दैन। काम गर्ने, व्यवहारमा जाने, तर पार्टीको नीति, निर्णय, योजना वा सिद्धान्तमा ध्यान नदिई आफै सुले हिँडेन, विशिष्टीकरणमा त जोड दिने तर सामान्यीकरणमा जोड नदिने – यो अनुभवादीसित संघर्षित गर्नीरात वित्त अन्तःसंघर्षको विषयलाई लिए केही प्रश्न उठाउन थालेका छ

भौतिकवाद र मानिस

हामी भौतिकवादी आधारबाट उक्त समस्याबारे चर्चा गर्न गइरहेका छौं, किनभने सही आधारबाट अघि बढेर मात्र कुनै पनि महत्वको समस्याको सही समाधानमा पग्न सकिन्छ। मार्क्स र एन्जेल्सले आफूले प्रतिपादन गरेको द्वन्द्वात्मक भौतिकवादको प्रतिपादन गरे, जसको प्रमुख सिद्धान्त सामाजिक चेतनालाई निर्धारित गर्छ भन्ने रहेको छ। ऐतिहासिक भौतिकवाद भनेको इतिहास सम्बन्धी भौतिकवादी विज्ञान हो, जसले समाज र मानिसका यावत समस्याहरूलाई भौतिकवादी आधारबाट ब्याख्या-विश्लेषण गरेर निष्कर्ष निकाल्छ। यस विज्ञानले मानिसको समस्याको सम्बन्धमा एउटा वैज्ञानिक सिद्धान्त प्रदान गरेको छ र त्यो, ‘लुइविक फ्वारबाख’मा व्यक्त एन्जेल्सको शब्दमा, “वास्तविक मानिसहरू र तिनको ऐतिहासिक विकासको विज्ञान हो।”

● कृष्णदास श्रेष्ठ ●

हामी आफूले बेरे र अरुहरूबेरे हाम्रो प्रतिविम्बवाट पैदा भएको हो र हामीले सोचेको र देखेको सम्बन्धमा, हामी को हों र हामी के बन सक्छौं, हामी हामी आफैका निर्माता, हाम्रो जीवन र हाम्रो नियतिका निर्माता साँच्चकै हों कि होइनौं र हों भने कति हदसम्म हों भने कुरा हामी जान चाह्दछौं। र हामी कुनै जीवन वा कुनै मानिसको अवस्थामा होइन कि ‘आज’, आजका खास अवस्थाहरूमा हाम्रो दैनिक जीवनका अवस्थाहरूमा उपरोक्त कुरालाई जान चाह्दछौं।”

माथि उद्धृत भनाइमा उठाइएका सवालहरू मानिस सम्बन्धी समस्यासित सम्बन्धित सवाल हुन्। उक्त समस्या दार्शनिक क्षेत्रमा पहिले देखि रहेर आएको समस्या हो र अहिले पनि विद्यमान छ। मानिस भनेको के हो? मानिस पनि अन्य जनवार सरह के जीव हो कि जनवारबाट फरक जीव हो? फरक जीव हो भने भिन्नता कुन कुरामा रहेको छ। मानिसले आफुलाई कस्तो बनाउपर्याप्त र बनाउन सक्छ? के मानिसले आफुलाई आफुले चाहेको जस्तो बनाउन सक्छ? यी र यस्तो विभिन्न सवालहरू मानिसको समस्याका विभिन्न पक्षहरू हुन र ती दार्शनिक अध्ययनका विषय हुन। उक्त समस्याको समाधान भौतिकवादी र आदर्शनाथी दार्शनिकहरूले आ-आफूनो धारणा अनुसार प्रस्तुत गरेर आएका छन्।

यस अध्ययनमा हामी भौतिकवादी आधारबाट उक्त समस्याबारे चर्चा गर्न गइरहेका छौं, किनभने सही आधारबाट अघि बढेर मात्र कुनै पनि महत्वको समस्याको सही समाधानमा पुन सकिन्छ। मार्क्स र एन्जेल्सले आफूले प्रतिपादन गरेको द्वन्द्वात्मक भौतिकवादको सिद्धान्तहरूलाई मानव इतिहासमा प्रयोग गरी ऐतिहासिक भौतिकवादको प्रतिपादन गरे, जसको प्रमुख सिद्धान्त सामाजिक चेतनालाई निर्धारित गर्छ भन्ने रहेको छ। ऐतिहासिक भौतिकवाद भनेको इतिहास सम्बन्धी भौतिकवादी विज्ञान हो, जसले समाज र मानिसका यावत समस्याहरूलाई भौतिकवादी आधारबाट ब्याख्या-विश्लेषण गरेर निष्कर्ष निकाल्छ। यस विज्ञानले मानिसको समस्याको सम्बन्धमा एउटा वैज्ञानिक सिद्धान्त प्रदान गरेको छ र त्यो, ‘लुइविक फ्वारबाख’मा व्यक्त एन्जेल्सको शब्दमा, “वास्तविक मानिसहरू र तिनको ऐतिहासिक विकासको विज्ञान हो।”

पृथ्वीमा जीव-जन्तुको आविर्भाव अनन्तकालमा थेरे पहिले भएको थियो र सो विकासको क्रममा पृथ्वीमा मानिसको आविर्भाव थयो। प्रकृतिको एउटा हिस्साको चरणमा प्रकृतिले एउटा सक्रिय प्राकृतिक जीवलाई निर्धारित गर्दै र अर्थात भन्ने रहेको छ। ऐतिहासिक भौतिकवाद भनेको इतिहास सम्बन्धी भौतिकवादी विज्ञान हो, जसले समाज र मानिसका यावत समस्याहरूलाई भौतिकवादी आधारबाट ब्याख्या-विश्लेषण गरेर निष्कर्ष निकाल्छ। यस विज्ञानले मानिसको समस्याको सम्बन्धमा एउटा वैज्ञानिक सिद्धान्त प्रदान गरेको छ र त्यो, ‘लुइविक फ्वारबाख’मा व्यक्त एन्जेल्सको शब्दमा, “वास्तविक मानिसहरू र तिनको ऐतिहासिक विकासको विज्ञान हो।”

“यो दर्शनले सोधे प्राथमिक र प्रधान सवाल हो। उक्त प्रश्नको जवाब कसरी दिने? मानिस स्वयंमा, अर्थात प्रत्येक वैयक्तिक मानिसमा, प्रत्येक ‘वैयक्तिक मानिस’ के हो भने पत्तालाउन सकिन्छ। तर, प्रत्येक वैयक्तिक के हो भने हाम्रो चासोको विषय होइन, किनभने त्यसको अर्थ प्रत्येक वैयक्तिक मानिस प्रत्येक वैयक्तिक क्षणमा के हो भन्ने हुन जान्छ। यसबाटे विचार गर्दा हामी कुन कुरा देख्न सक्छौं भने मानिस भनेको के हो? भने प्रश्न गाढा हाम्रो अर्थ यस्तो रहन्छ: मानिस के कर्त्तो बन न सक्छ? अर्थात के मानिसले आफै नियतिमार्थ (Destiny) शासन चलाउन सक्छ? के उसले ‘आफुलाई बनाउन सक्छ?’ तसर्थ हाम्रो मत के छ भने मानिस भनेको एउटा प्रक्रिया हो र, अझ ठीकिसत भने हो भने, मानिस भनेको उसका कार्यवाहीहरूको प्रक्रिया हो। यसबाटे चिन्तन गर्ने हो भने, स्वयं ‘मानिस के हो’ भने प्रश्न कुनै निराकार वा वस्तुगत प्रश्न रहेदैन। यो

रूपले छुट्याउँछ। जस्तो कि कार्ल मार्क्स भन्नु:

“निश्चय नै खानु, पिउनु, सन्तान जन्माउन आदि पनि वास्तविक मानवीय कार्य हुन, तर यदि तिनलाई अन्य मानवीय क्रियाकलापको क्षेत्रबाट छुट्यै राखेर एकमात्र र अन्तिम उद्देश्यमा फर्ने अमूरतामा लिइयो भने, तिनीहरू जनावर हुन।”

अगाडी उनी भन्नु: ... प्रकृतिको मानवीय सारतत्व पहिले सामाजिक मानिसको लागि मात्र अस्तित्वमा रहन्छ, किनभने यहाँ मात्र उसको लागि प्रकृति मानिससित नजिकको सम्बन्धको रूपमा—अरुको लागि उसको अस्तित्वको रूपमा—मानवीय संसारको जीवन-तत्त्वको रूपमा रहन्छ, यहाँ मात्र प्रकृतिको उसको आफूरो अस्तित्वको आस्तरको रूपमा रहन्छ। यहाँ मानवीय अस्तित्व र उसको लागि अस्तित्व बनेको हुन्छ र प्रकृति उसको लागि मानिस बनेको हुन्छ। यसीरी समाज सार रूपमा मानिस र प्रकृतिको पूर्ण एकत्र—प्रकृतिको सच्चाया पुर्जाइयो को मानिसको प्रकृतिवाद र प्रकृतिको मानवतावाद दुवै हो।”

अवश्य पनि, यदि मानिसले खानु, पिउनु आदि कार्यमा मात्र आफुलाई सीमित राख्छ भने मानिस जनवारबाट फरक रहेदैन, बरु मानिसको रूपमा जनावर रहन्छ, किनभने जनवारहरू पनि खाने-पिउने, सन्तान जन्माउने काम गरिरहेको छन्। तर मानिस त्यातिमा मात्र सीमित रहेको छैन, उसको चारीत्रिक विशेषता जनावरको भन्दा भिन्नै रहेको छ। यसलाई अर्नेस्ट फिस्चरले निम्न रूपमा व्यक्त गरेका छन् :

“जनवार तत्काल आफ्नो जीवन-कार्यसित एकात्म हुन्छ। त्यसले आफुलाई त्यसबाट छुट्याउँदैन। त्यो त्यसको जीवन-कार्य हो। मानिसले आफ्नो जीवन-कार्यता अस्तराई नै आफ्नो इच्छा र आफ्नो चेतनाको वस्तु बनाउँछ। उसको सचेत जीवन-कार्य हुन्छ। सो कार्य उसले आफुलाई प्रत्यक्ष्य रूपले विलयन पार्ने दृढाग्रह रहेदैन। सचेत जीवन-कार्यसित प्रत्यक्ष्य रूपबाट मानिसलाई जनावर जीवन-कार्यता छुट्याउँछ। ठीक यही कारणले गर्दा मानिस एक विशिष्ट चारित्र रहेको छ। अथवा विशिष्ट प्राणी हुन्छ। अथवा विशिष्ट प्राणी भएकोले मात्र उ एक सचेत प्राणी रहन्छ, अर्थात उसको आफूने जीवन उसको लागि एउटा वस्तु रहन्छ। त्यही कारणले गर्दा मात्र उसको क्रियाकलाप सचेतन्त्र त्रियाकलाप रहन्छ...”

“आफ्नो व्यावहारिक

क्रियाकलापद्वारा वस्तुगत संसारको निर्माण गर्दा, निर्जीव प्रकृतिको निर्वाहण गर्दा (Working up), मानिसले स्वयं आफुलाई एक सचेत विशिष्ट प्राणी साचित गर्छ...। यो हो कि जनवारहरू पनि दृढाग्रह रहेदैन। सचेत जीवन-कार्यसित प्रत्यक्ष्य रूपबाट मानिसलाई जनावर जीवन-कार्यता छुट्याउँछ। ठीक यही कारणले गर्दा मानिस एक विशिष्ट प्राणी रहन्छ। अथवा विशिष्ट प्राणी भएकोले मात्र उ एक सचेत प्राणी रहन्छ, अर्थात उसको आफूने जीवन उसको लागि एउटा वस्तु रहन्छ। त्यही कारणले गर्दा मात्र उसको क्रियाकलाप सचेतन्त्र त्रियाकलाप रहन्छ।”

“आफ्नो व्यावहारिक

क्रियाकलापद्वारा वस्तुगत संसारको निर्माण गर्दा, निर्जीव प्रकृतिको निर्वाहण गर्दा (Working up), मानिसले स्वयं आफुलाई एक सचेत विशिष्ट प्राणी साचित गर्छ...। यो हो कि जनवारहरू पनि दृढाग्रह रहेदैन। सचेत जीवन-कार्यसित प्रत्यक्ष्य रूपबाट मानिसलाई जनावर जीवन-कार्यता छुट्याउँछ। ठीक यही कारणले गर्दा मानिस एक विशिष्ट प्राणी रहन्छ। अथवा विशिष्ट प्राणी भएकोले मात्र उ एक सचेत प्राणी रहन्छ, अर्थात उसको आफूने जीवन उसको लागि एउटा वस्तु रहन्छ। त्यही कारणले गर्दा मात्र उसको क्रियाकलाप सचेतन्त्र त्रियाकलाप रहन्छ।”

“आफ्नो व्यावहारिक

क्रियाकलापद्वारा वस्तुगत संसारको निर्माण गर्दा, निर्जीव प्रकृतिको निर्वाहण गर्दा (Working up), मानिसले स्वयं आफुलाई एक सचेत विशिष्ट प्राणी रहन्छ। अथवा विशिष्ट प्राणी भएकोले मात्र उ एक सचेत प्राणी रहन्छ, अर्थात उसको आफूने जीवन उसको लागि एउटा वस्तु रहन्छ। त्यही कारणले गर्दा मात्र उसको क्रियाकलाप सचेतन्त्र त्रियाकलाप रहन्छ।”

“आफ्नो व्यावहारिक

क्रियाकलापद्वारा वस्तुगत संसारको निर्माण गर्दा, निर्जीव प्रकृतिको निर्वाहण गर्दा (Working up), मानिसले स्वयं आफुलाई एक सचेत विशिष्ट प्राणी रहन्छ। अथवा विशिष्ट प्राणी भएकोले मात्र उ एक सचेत प्राणी रहन्छ, अर्थात उसको आफूने जीवन उसको लागि एउटा वस्तु रहन्छ। त्यही कारणले गर्दा मात्र उसको क्रियाकलाप सचेतन्त्र त्रियाकलाप रहन्छ।”

काल मार्क्सको “पुँजी” किन पढ्ने ?

प्रा. वैकटेश आन्द्रेय

१. उत्पादक शक्तिहस्ताई उत्पादनका साधनबाट अल्याउनु र तिनीहस्ताई ज्यालादारी मजदुरमा रूपान्तरित गराउँदै एक धुवमा पुऱ्याउनु।

२. उत्पादनका साधनहस्ताई निजी स्वामित्व वा एकाधिकारमा रूपान्तरित गर्दै अर्को धुवमा पुऱ्याउनु।

३. उत्पादनको सम्पूर्ण नाफा र बजारबाट प्राप्त मुनाफा व्यक्तिगत खातामा जानु।

मार्क्सले यी सम्पूर्ण नाफामुखी प्रणालीहस्ताई विस्तारको बारेमा व्याख्या गर्नुभएको छ। “पुँजी”को पहिलो भागमा उपनिवेशवादको आधुनिक सिद्धान्त र पुँजीवादी प्रणालीमा संकेत नै रहेको छ। मार्क्सको “पुँजी”मा गरिएको पुँजीवादी प्रणालीको वैज्ञानिक व्याख्याले आधुनिक समाजमा रहेको धनी र गरिब विचको असमानता बुझन भन् सघाउ पुऱ्याइरहेको छ।

के “पुँजी” पढ्नु निकै चुनौतीपूर्ण हो ?

अब मैले “पुँजी”बाट के सिक्के भन्ने तथ्यलाई उल्लेख गर्दैछु। मेरो बुझाइमा राजनीतिक कार्यकर्ता र बौद्धिक वर्गले समेत भनिहेको “पुँजी” निके कठिन छ भन्ने भनाइमा कुनै सत्यता छैन। तर के चाहि सत्य हो भने “पुँजी”को पढाइमा एकस्तरको लगाव, अध्ययनमा निरन्तरता र तार्किकता हुन जस्ती छ। त्यसैले म “पुँजी”को अध्ययन अत्यन्तै फाइदाजनक र असामायरूपले ज्ञान आर्जन उम्ख छ।

“पुँजी”मा मार्क्सले “पुँजी”वारी उत्पादनको पद्धतिको विश्लेषण, यसको आन्तरिक गतिशीलता र विरोधाभासको उल्लेख गर्दै पुँजीवादको गतिशीलताको नियमलाई सक्षेपीकरण गर्नुभएको छ। यस्तो विश्लेषण ऐतिहासिक भौतिकवादी धारणाको आधारमा हुनुपर्छ, जसले उत्पादनको स्वरूपको विश्लेषणमा समेत सघाउ पुऱ्याउँचा यसका लागि एकस्तरको भावनात्मकता अनिवार्य हुन्छ। मार्क्स के शब्दमा “आर्थिक स्वरूपको विश्लेषणमा, न सुक्षमदर्शक यन्त्र न रासायनिक अधिकर्ताको नै प्रयोग गर्न सकिन्दा भावनात्मक क्षमताले आपार्टमेन्ट यसलाई विस्थापित गर्न सक्छ।”

मार्क्सले आपार्टमेन्ट लेखनमा सम्पूर्ण विज्ञानको प्रयोग गर्नुभएको छ। मार्क्सको प्रथम भागका तिन एकाइहरू वस्तु र मूल्यको धारणा आधारित छन्। मार्क्सको “पुँजी”को अध्ययनमा कुनै नियमित नभई जुन्मुक्तै एकाइलाई जातिखेर जसरी पढेर पनि हुन्छा पाठकहरू जसले ऐतिहासिक दृष्टिकोणको आधारमा विश्लेषण गर्दछन्, उनीहस्तै “पुँजी”को प्रथम भागको अन्तिम एकाइ पुँजीको आदिम वा प्राथमिक संकलन वा सच्चय पढाउ उपयुक्त हुन्छ। यस एकाइको ६० पेजले वेलायतमा सर्वै शताब्दीदेखि उनाइस्तौशी शताब्दीसम्म कसरी पुँजीवादी उत्पादन पद्धतिको ऐतिहासिक विकास भयो भन्ने प्रक्रियाको राप्रो ढांगले विश्लेषण गर्दछ।

कामपार्टमेन्टको आन्दोलनको जुहारूपनको बारेमा “पुँजी”को भाग एकाइ ३, ४ र ५ मा उल्लेख गरिएको छ। यसमा सोक्षम र निरपेक्ष अतिरिक्त मूल्यको विश्लेषण गर्दछ। यसको लागि समयसम्म चल्ने खालका संघर्षलाई प्रेरित गर्ने र स्थानीयहस्ताईचो असुरक्षाको व्यापक भावना पैदा गर्ने सम्भावना रहेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को रक्षाको बहानामा गर्दै आएको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

विस्तृतापूर्ण सम्बन्धले रहेको देशका नेतालाई हत्या गर्न निशाना गाडेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को बारेमा लेखिएको छ जसले तेस्रो विश्व खास गरी भारतको उपयोग र अन्य क्षेत्रमा रहेको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

विस्तृतापूर्ण सम्बन्धले रहेको देशका नेतालाई हत्या गर्न निशाना गाडेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को बारेमा लेखिएको छ जसले तेस्रो विश्व खास गरी भारतको उपयोग र अन्य क्षेत्रमा रहेको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

विस्तृतापूर्ण सम्बन्धले रहेको देशका नेतालाई हत्या गर्न निशाना गाडेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को बारेमा लेखिएको छ जसले तेस्रो विश्व खास गरी भारतको उपयोग र अन्य क्षेत्रमा रहेको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

विस्तृतापूर्ण सम्बन्धले रहेको देशका नेतालाई हत्या गर्न निशाना गाडेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को बारेमा लेखिएको छ जसले तेस्रो विश्व खास गरी भारतको उपयोग र अन्य क्षेत्रमा रहेको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

विस्तृतापूर्ण सम्बन्धले रहेको देशका नेतालाई हत्या गर्न निशाना गाडेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को बारेमा लेखिएको छ जसले तेस्रो विश्व खास गरी भारतको उपयोग र अन्य क्षेत्रमा रहेको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

विस्तृतापूर्ण सम्बन्धले रहेको देशका नेतालाई हत्या गर्न निशाना गाडेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को बारेमा लेखिएको छ जसले तेस्रो विश्व खास गरी भारतको उपयोग र अन्य क्षेत्रमा रहेको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

विस्तृतापूर्ण सम्बन्धले रहेको देशका नेतालाई हत्या गर्न निशाना गाडेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को बारेमा लेखिएको छ जसले तेस्रो विश्व खास गरी भारतको उपयोग र अन्य क्षेत्रमा रहेको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

विस्तृतापूर्ण सम्बन्धले रहेको देशका नेतालाई हत्या गर्न निशाना गाडेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को बारेमा लेखिएको छ जसले तेस्रो विश्व खास गरी भारतको उपयोग र अन्य क्षेत्रमा रहेको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

विस्तृतापूर्ण सम्बन्धले रहेको देशका नेतालाई हत्या गर्न निशाना गाडेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को बारेमा लेखिएको छ जसले तेस्रो विश्व खास गरी भारतको उपयोग र अन्य क्षेत्रमा रहेको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

विस्तृतापूर्ण सम्बन्धले रहेको देशका नेतालाई हत्या गर्न निशाना गाडेको छ। यी सबै उसले ‘राष्ट्रिय सुरक्षा’ को बारेमा लेखिएको छ जसले तेस्रो विश्व खास गरी भारतको उपयोग र अन्य क्षेत्रमा रहेको छ।

मार्क्सको “पुँजी”ले पुँजीवादी उत्पादन

स्वरूपको ऐतिहासिक विघटन र १९३५ मा शताब्दीमा

भएका पुँजीवाद जीवन्त राख प्रक्रायाको विश्लेषण गर्दछ।

</

भण्डारीको गैरआख्यान 'नेपाली युद्धसाहित्य' सार्वजनिक

साहित्यकार विष्णु भण्डारीको गैरआख्यानात्मक कृति नेपाली युद्धसाहित्य सार्वजनिक भएको छ।

पद्यकल्या क्याम्पसको सगरमाथा हलमा आयोजित लोकार्पण समारोहमा मार्क्सवादी सौन्दर्यचिन्तक मोहन वैद्य 'किण', अर्का मार्क्सवादी सौन्दर्यचिन्तक नितु चापाङ्गाइ, कवि तथा समालोचक द्वय डा. अमर गिरी र डा. विनु शमाले संयुक्त रूपमा कृति सार्वजनिक गरे।

भण्डारीले यस कृतिमा नेपालमा वि.सं. १४५० देखि हालसम्म भएका युद्धाधिकारीहरूले साहित्यको ऐतिहासिक विवेचना गरेका छन्। कृतिमा नेपाली युद्धसाहित्यको साथै नेपाली द्वन्द्वसाहित्य र जनयुद्धको साहित्यको परिचय चर्चा गरिएको छ। साथै वि.सं. २००७ र २०१८ सालमा भएका सशस्त्र विद्रोहमा लेखिएको साहित्यको परिचय विवेचना गरिएको छ।

कार्यक्रममा कृतिमाथि टिप्पणी गर्दै मार्क्सवादी सौन्दर्यचिन्तक मोहन

वैद्य किणले शान्ति शान्ति र युद्धको देश भन्दै आएकोमा वीरगाथा कालरेखि जनयुद्ध कालसम्म भएका युद्धमाथि लेखिएको साहित्यलाई एकै ठाउँ राखेर अध्ययन गरेका नेपाल युद्धमय छ भन्ने कुरा प्रमाणित हुँच भने। उनले युद्ध र द्वन्द्वसाहित्यलाई नयाँ तरिकाले राखिएकोले कृति पठनीय रहेको जनाए।

साथै लेखकले नयाँ गरेका छन् भन्दै कृतिको सहानुभाव गरे। तर नयाँ गर्ने नाममा कतै परम्पराको निषेध गर्ने प्रवृत्ति हावी हुने त हैन भन्दै आशङ्का पनि व्यक्त गरे।

कार्यक्रममा अर्का वक्ता डा. अमर गिरीले युद्ध सशस्त्र मात्र नभएर निश्चर

पनि हुँच भन्दै साइबर युद्ध, जैविक युद्ध जस्ता युद्धलाई कृतिमा नसमेटिएको जनाए। उनले समग्रमा यो कृतिले नेपाली युद्धसाहित्यको मोटामोटी चित्र प्रदर्शन गर्दै भने।

कार्यक्रममा बोल्दै अर्का वक्ता डा. विनु शमाले नेपाली समालोचकहरूले युद्धसाहित्य र द्वन्द्वसाहित्यलाई एउटै भनेकोमा कृतिले युद्धसाहित्य र द्वन्द्वसाहित्यलाई अलग गरेको अखण्डता, सार्वभौमिकता तथा प्रजातन्त्र र गणतन्त्र प्राप्तिका लागि भएका युद्ध र सशस्त्र विद्रोहमाथि लेखिएको साहित्यका साथै द्वन्द्वसाहित्यको पनि विवेचना गरिएको जनाए।

कार्यक्रममा चरै जना वक्ताले कृतिको भूमिकामा रहेको नेपाली साहित्यको कार्यविभाजनमाथि बढी भने। साथै उनले कृतिको महान्वय बढी छ भने। साथै उनले कृतिमा मार्क्सवाद र समाजवादी यथार्थवादमाथि कहाँकै नबोलेको, नलेखेकोमा प्रश्न पनि उठाए।

कार्यक्रममा अर्का वक्ता डा. अमर गिरीले युद्ध सशस्त्र मात्र नभएर निश्चर

उभिएको समालोचना भनेकोमा पनि उनीहरूले असन्तुष्टि व्यक्त गरेका थिए।

लेखक विष्णु भण्डारीले नेपाली युद्धसाहित्यमाथि अध्ययन नभएको हुँदा यस विषयमा काम गर्ने हुँदुटी पैदा भएकोले कृति तयार गरेको जनाए। उनले कृतिमा एकीकृत रास्तानालाई क्रममा भएका युद्ध, नेपालको अखण्डता, सार्वभौमिकता तथा प्रजातन्त्र र गणतन्त्र प्राप्तिका लागि भएका युद्ध र सशस्त्र विद्रोहमाथि लेखिएको पनि विवेचना गरिएको जनाए।

मुँडीपुराणका अध्यक्ष केशव प्रसाद पराजलीले आर्यन्त्रित अतिथियायत सार्पणी सहभागीलाई धन्यवाद दिँदै युद्धमाथि लेखिएको यो कृति असाधौरै महान्वपूर्ण भएको हुँदा यस कृतिलाई विश्वविद्यालयको पाठ्यक्रममा राख्नुपर्ने बताए।

पुस्तक बुँडीपुराणका प्रकाशनले बजारमा ल्याएको हो। ५ सय पृष्ठको कृतिको मूल्य ७ सय राखिएको छ।

महिला मुक्तिका तगारहरू

म १३/१४ वर्षकी हुँदी हुँ ! माओवादीले तदाइजो लिने र दिने दुवैलाई कारवाही गर्दै रे ! अब छोरी दिँदा पनि दाइजो दिन पर्दैन रे ! छोराको विवाह गर्दा निल्याउन रेख्ने सुनेको। खै ! किन हो कुनिन, मेरा बाल परिषष्कमा यसले तुलै तरज ल्याइदियो। त्यसको केही समय लगाउँ प्रचण्डले मुक्ती कसेर अभिभादन गरेको पत्रिका मैले कसो कसो हात पाउँ। पढन नपाउँदै त्यो पत्रिका मलखादमा पुरिदनुपन्त्रो। कारण प्रहरीले त्यति बेला माओवादी सार्वजनिक प्रश्न पनि विवेचना गरिएको छ।

कार्यक्रममा कृतिमाथि टिप्पणी गर्दै मार्क्सवादी सौन्दर्यचिन्तक मोहन वैद्य किणले यो साहित्यको खाँडा आँफै माइन पर्दै र सबैले ! आपामा यो साहित्यको खाँडा आँफै भन्ने हुँचै भएँ। माओवादीमा त केटा मान्छेले पनि आँफूले खाएको खाँडा आँफै माइन पर्दै र सबैले ! आपामा कपडा आँफै धुनु पर्दै रे ! त्यसपछि त म भन्न सप्ताहाइज ! किन कि मेरा बाल आँफूले खाएको थाल कहिल्यै पनि जुठेलामा नलाउरै बित्तुभएको थियो। हाम्रा घरमा पाहुना आएका प्रायः गरेर छोरा मान्छेले खाएकै ठाउँमा थाल ढोरे हात चुनून उठ्ये। ती सबै भाँडा आमाले एकलै धस्काउनुपर्यो। पाहुना आँदाँ जसरी पनि मिठो मसिसो खुवाउनु त धर्मी हो तर फेरि दक्षिणा पनि दिन पर्दा आपाका आँठातालु सुक्ष्ये। इज्जतका लागि पनि त्यो नगरिह्येन। आपाको त्यो अभाव र बेचैनीले मलाई भित्र भित्रै पोल्यो। माओवादीले यी सबै सामन्ती व्यवस्थालाई इन्कार गर्दै। यी सबैको विवरेध भनेको सुनेपछि मलाई अब माओवादी सँग भेद्दै युद्धहरूले चल्ल थान्यो। माओवादीमै गएर बन्दुक बोक्ने रहर पनि नजागेको होइन तर माओवादी बन्न र उनीहरू सँगै जान सहज पनि थिएन। त्यो बेला एपालेका विद्यार्थी सङ्गठनले माओवादीको फूल सपोर्ट पर्दै। मैले त तिनै माओवादी हुँ भन्ने ठाँसेहुँ। अब चाहिँ एसएलसी दिएर माओवादीमा भानु पर्दै भन्दाभन्दै बिस्तारै माओवादी आन्दोलन पनि मर्थायियो।

२०६२/६३ को आन्दोलनमा गाउँतरै धाँटी सुकाइयो। त्यस लागैतै काठमाडौं प्रेषा गरेपछि बल्ल आधिकारिक रूपमा विद्यार्थी सङ्गठनतिर प्रेषा गरियो। २०६२/६३ तिर माओवादी भर्खर जंगलबाट सहर छिँदै थिए। आदार्शवादी थिए। सबैले मुझी कसेर हात मिलाउँ। महिलालाई हर्ने दृष्टिकोण र व्यवहार पनि आदार्श नै देखिन्थ्यो। २०६३ देखि २०६६ सम्म क्रान्तिकारीका प्राय साथीहरूले प्रगतिशील विवाह नै गर्ने। विवाह भए पनि महिलाको सिँद्दोमा सिन्दु, चुरा पोते र टिका भप्पक छिँच्चूरीको छैराह्न। गरगाहा पनि देखिन्थ्यो। मलाई त्यसै आहा ! समाजमा दाइजो नलीकन तर्फ विवाह नै संगठन र साथीको छैराह्न।

मलाई त्यसै आहा !

समाजमा दाइजो नलीकन केटी पक्षलाई

● दीक्षा पाउँडे ●

हुने रहेछ नि है ? समाजमा यस्ता आदर्श केटा र आदर्श परिवार पनि त रहेछन् नि है ! भन्ने लागिरहन्थ्यो। फेरि जातीय असमानता पनि त्यहाँ पटकै हुँधेन। प्रायः त्यो बेलाका जोडी अर्थात् श्रीमान् र श्रीमतीबीच घरको काम पनि समान रूपले बाँडफाँड हुँथ्यो। श्रीमान्ले पनि घरमा भात पकाउने, लुगा धुने, कपडा धुने, बडार कुँडार सबै गर्ने रहेछन्। दुँजे जानाले मिलिजुली गर्दा रहेछन्। सम्बोधन गर्दा श्रीमान्ले पनि श्रीमतीलाई तपाईं नै भन्ने गर्थेरे ! नन्ति तिमी त अनिवार्य। क्या गजव ! हाम्रो परिवार र समाजमा पनि दाइजो नलिकन विवाह गर्न सक्ने सबै आदर्श पुरुष भइदै दाइजो कति चाँडै उन्मलन होला है भन्ने लाग्यो।

मलाई त्यसै आहा ! जितै प्रायः त्यहाँ परिवारलाई असभव जस्तै थियो। त्यो बेला एपालेका विद्यार्थी सङ्गठन र आफ्नाको विवाहको प्रसङ्ग चल्यो। दाइजो समाजको विवाह मलाई मञ्जुर थिएन। दाइजो बेलाको विवाह गर्ने केटा खोज परिवारलाई असभव जस्तै थियो। त्यो बेला परिवार, आफक्त र नातागोताले खोजेको केटा रिजेक्ट गरेको कारण मेरो परिवारमा धैरेपटक तनाब छाँटाएको थियो। राम्रो केटो ल्याउँदा पनि विवाह गर्न नमानेको भन्दै सबै परिवारै ! पटक नराप्रोसेंग स्नु पनि भयो। विवाहकै कारण भन्दै एउटै परिवारसँग राम्रो बोलचालसमेत भएन मेरो। जति विद्रोह गरेपाई आप्नो आर्थिक हैसियत नभएपछि सङ्गठन र साथी सँगीको

साहाराले कति दिन पो गुजरा गर्न सकिन्थ्यो र ? त्यो बेला मैले पारिवारिक कुरा सङ्गठन र साथीहरू सँग खुल्ला रूपमा सेयर गर्न पनि सकिन। जे होसु फेरि भण्डै १ वर्षपछि मेरा लागि पारिवारिक वातावरण सामान्य बन्यो। तर फेरि विवाहको प्रेसर उही रेफ्टारमा दोहोरियो। मलाई जीवनमा प्रगतिशील विवाहभन्दा अरू विवाह गर्नु नै थिएन। प्रगतिशील विवाह गर्न राजी हुने मान्छेले कम्तीमा राजनीति, हाम्रो समाज, महिलाको भावना, मानवता सबै बुझेको हुँच। समानता भएको हुँच भन्ने धारणा थियो। मलाई मेरो परिवार र समाजमा कम्तीमा पनि यो कुरीति विश्व विवाह गर्नु थियो। मैले मेरा तर्फाबाट मन, चरन र कर्मले समाज परिवर्तनकै लागि मनबाटै विद्रोह गर्न खोजेकी थिएँ।

